

O‘QITUVCHINING KASBIY ETIKADAGI MADANIYATI

Sotvoldiyev Mansurbek Muxammadali o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Ijtimoiy fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi

E-mail: sotvoldiyevmansurbek525@xmail.ru

Tel: +998 88 255 07 19

Ilmiy rahbar: Ibraximov Barotjon

NamDPI dotsenti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20777287>

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati, uning pedagogik faoliyatdagi o‘rni hamda ta‘lim sifati bilan uzviy bog‘liqligi tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o‘qituvchining axloqiy me‘yorlari, kommunikativ kompetensiyasi, kasbiy mahorati va shaxsiy madaniyatining pedagogik jarayon samaradorligiga ta‘siri yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta‘lim tizimida pedagogik etika, raqamli ta‘lim muhiti, madaniyatlararo tolerantlik va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ilmiy asosda ochib berilgan. Maqolada o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati jamiyat ma‘naviy taraqqiyotining muhim omili sifatida baholangan.*

***Kalit so‘zlar:** kasbiy etika, pedagogik madaniyat, o‘qituvchi shaxsi, kommunikativ kompetensiya, axloqiy me‘yorlar, pedagogik faoliyat, innovatsion ta‘lim, pedagogik konflikt, refleksiya, tolerantlik*

КУЛЬТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ УЧИТЕЛЯ

***Аннотация:** В данной статье анализируется культура профессиональной этики учителя, её значение в педагогической деятельности и влияние на качество образования. В исследовании раскрываются нравственные нормы учителя, коммуникативная компетентность,*

профессиональное мастерство и личностная культура как важные факторы эффективности педагогического процесса. Особое внимание уделяется вопросам педагогической этики, цифровой образовательной среды, межкультурной толерантности и инновационных подходов в современной системе образования. Культура профессиональной этики учителя рассматривается как важный фактор духовного развития общества

Ключевые слова: *профессиональная этика, педагогическая культура, личность учителя, коммуникативная компетентность, нравственные нормы, педагогическая деятельность, инновационное образование, педагогический конфликт, рефлексия, толерантность*

TEACHER’S CULTURE IN PROFESSIONAL ETHICS

Abstract: *This article analyzes the culture of professional ethics of teachers, its role in pedagogical activity, and its relationship with the quality of education. The study highlights the influence of teachers’ moral standards, communicative competence, professional skills, and personal culture on the effectiveness of the educational process. Particular attention is paid to pedagogical ethics, digital educational environments, intercultural tolerance, and innovative approaches in modern education. The teacher’s culture of professional ethics is considered an important factor in the spiritual development of society.*

Keywords: *professional ethics, pedagogical culture, teacher personality, communicative competence, moral standards, pedagogical activity, innovative education, pedagogical conflict, reflection, tolerance*

KIRISH

Jamiyat taraqqiyotida ta’lim tizimi hal qiluvchi o‘rin tutadi. Ta’lim tizimining markazida esa o‘qituvchi shaxsi turadi. O‘qituvchining nafaqat bilim darajasi, balki uning kasbiy etikasi va madaniyati ham ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik etika – bu o‘qituvchining kasbiy faoliyatida amal qilinadigan axloqiy me’yorlar tizimi bo‘lib, u o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi [1].

Pedagogik madaniyat tushunchasi keng qamrovli bo‘lib, u o‘qituvchining bilim saviyasi, kasbiy mahorati, nutq madaniyati, muomala etikasi va shaxsiy fazilatlarini o‘z ichiga oladi [2]. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘qituvchidan nafaqat bilim berish, balki shaxsni tarbiyalash, ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish ham talab etiladi. Shu bois o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish hamda tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. O‘qituvchining kasbiy etikasi va madaniyatiga oid ilmiy manbalar, pedagogik nazariyalar hamda normativ hujjatlar o‘rganildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo‘llanildi:

- Analitik metod – pedagogik etika tushunchasini tahlil qilish;
- Komparativ metod – turli olimlar qarashlarini solishtirish;
- Sistemali yondashuv – kasbiy madaniyatni kompleks tizim sifatida o‘rganish.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Axloqiy madaniyat – o‘qituvchining halolligi, adolatliligi, mas’uliyati [3];

Kommunikativ madaniyat – o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan to‘g‘ri muloqot qilish qobiliyati [4];

Kasbiy kompetensiya – o‘z fanini chuqur bilish va uni samarali o‘qitish [5];

Shaxsiy madaniyat – tashqi ko‘rinish, nutq, o‘zini tutish madaniyati [6].

Ilmiy manbalarga ko‘ra, pedagogik etika tamoyillariga rioya qilgan o‘qituvchilar o‘quvchilar orasida yuqori obro‘ga ega bo‘ladi va ta‘lim jarayoni samaradorligi oshadi [7].

O‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati zamonaviy pedagogikada kompleks va ko‘p qirrali tushuncha sifatida talqin etiladi. Ushbu tushuncha o‘qituvchining shaxsiy axloqiy fazilatlarini, kasbiy faoliyatidagi me‘yoriy yondashuvlari, kommunikativ kompetensiyasi hamda pedagogik muhitdagi xulq-atvorini o‘z ichiga oladi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, pedagogik etika

nafaqat kasbiy faoliyatni tartibga soluvchi me'yorlar tizimi, balki ta'lim jarayonida insoniy munosabatlarni shakllantiruvchi muhim omil sifatida ham qaraladi [8].

Avvalo, o'qituvchining kasbiy etikasi uning pedagogik faoliyatidagi asosiy tamoyillarni belgilaydi. Bu tamoyillar orasida adolatlilik, xolislik, mas'uliyat, insonparvarlik va professional burchni his etish muhim o'rin tutadi. Masalan, o'qituvchining baholash jarayonida xolis bo'lishi o'quvchilarda ishonch muhitini shakllantiradi. Aksincha, subyektiv baholash yoki kamsituvchi munosabat o'quvchilarning motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan pedagogik etika ta'lim samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi [8].

Shuningdek, o'qituvchining kasbiy etikadagi madaniyatini shakllantirishda kommunikativ madaniyat alohida ahamiyatga ega. Pedagogik muloqot – bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, u nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish vositasi hamdir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining nutqi aniq, ravon va mantiqan izchil bo'lsa, o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi [9]. Bundan tashqari, muloqot jarayonida o'qituvchining ohangi, mimikasi, jestlari ham muhim rol o'ynaydi. Bu omillar o'quvchilarning psixologik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kommunikativ madaniyatning yana bir muhim jihati – bu empatiya, ya'ni boshqalarning his-tuyg'ularini tushuna olish qobiliyatidir. O'qituvchi o'quvchining ichki holatini his eta olsa, u bilan samarali muloqot o'rnatishi osonlashadi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bois zamonaviy pedagogikada kommunikativ kompetensiya o'qituvchining kasbiy etikadagi madaniyatining ajralmas qismi sifatida qaraladi [4].

O'qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati uning shaxsiy namunasi orqali ham namoyon bo'ladi. Pedagogik jarayonda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi va ijtimoiy rol model sifatida ham faoliyat yuritadi. O'quvchilar ko'pincha o'qituvchining xulq-atvori, nutqi, muomala madaniyatini o'zlashtiradi. Shu sababli o'qituvchining har bir harakati tarbiyaviy ahamiyatga ega hisoblanadi [10]. Masalan, o'qituvchining intizomli bo'lishi, vaqtni qadrlashi, boshqalarga

hurmat bilan munosabatda bo‘lishi o‘quvchilar uchun ijobiy namuna bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyatiga qo‘yiladigan talablar yanada ortib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, raqamli ta’lim muhitining kengayishi o‘qituvchidan yangi kompetensiyalarni talab qilmoqda. Masalan, onlayn ta’lim jarayonida o‘qituvchining etik me’yorlarga amal qilishi, o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishi, akademik halollik tamoyillariga rioya qilishi muhim ahamiyat kasb etadi [11]. Bu esa kasbiy etikani yangi sharoitlarda qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Bundan tashqari, o‘qituvchining kasbiy etikasi pedagogik konfliktlarni boshqarishda muhim vosita hisoblanadi. Ta’lim jarayonida turli nizoli vaziyatlar yuzaga kelishi tabiiy hol. Bunday vaziyatlarda o‘qituvchining vazifasi – konfliktni konstruktiv yo‘l bilan hal etishdir. Ilmiy manbalarga ko‘ra, etik me’yorlarga amal qiluvchi o‘qituvchilar konflikt vaziyatlarda murosaga kelish, dialog o‘rnatish va ijobiy muhit yaratishda samaraliroq bo‘ladi [12]. Bu esa o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom psixologik muhitni ta’minlaydi.

O‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyatini shakllantirishda pedagogik ta’lim tizimining roli ham katta. Oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarga nafaqat fan bilimlari, balki pedagogik etika, kommunikativ madaniyat, psixologik tayyorgarlik kabi yo‘nalishlar ham o‘rgatilishi zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik tayyorgarlik jarayonida etik kompetensiyalarni shakllantirish o‘qituvchining keyingi faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Shu bilan birga, o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati doimiy ravishda rivojlanib boruvchi jarayon hisoblanadi. O‘qituvchi o‘z ustida ishlashi, kasbiy malakasini oshirishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishi orqali o‘z madaniyatini boyitib boradi. Bu jarayonda refleksiya, ya’ni o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash muhim rol o‘ynaydi. Reflektiv yondashuv o‘qituvchiga o‘z kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi [5].

Pedagogik etika shuningdek, o‘qituvchining jamiyatdagi mavqeini belgilovchi omil sifatida ham qaraladi. O‘qituvchi jamiyatda ma’naviy yetakchi sifatida e’tirof etiladi. Shu sababli uning axloqiy qiyofasi, kasbiy madaniyati jamiyat tomonidan yuqori baholanadi. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, o‘qituvchining yuqori darajadagi etik madaniyati uning ijtimoiy obro‘cini oshiradi va jamiyatda ishonchni mustahkamlaydi [7].

Bundan tashqari, o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati ta’lim sifati bilan bevosita bog‘liqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchining axloqiy va kommunikativ madaniyati yuqori bo‘lgan ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning akademik natijalari ham yuqori bo‘ladi [7]. Bu esa pedagogik etikaning amaliy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Yana bir muhim jihat – bu o‘qituvchining madaniyatlararo kompetensiyasidir. Globalizatsiya sharoitida turli madaniyat vakillari bilan ishlash zarurati ortib bormoqda. O‘qituvchi turli madaniy qadriyatlarni hurmat qilishi, tolerantlik tamoyillariga amal qilishi lozim. Bu esa ta’lim jarayonida ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantiradi.

O‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati pedagogik innovatsiyalarni joriy etishda ham muhim rol o‘ynaydi. Innovatsion faoliyat o‘qituvchidan ochiqlik, kreativlik va mas’uliyatni talab qiladi. Shu bilan birga, yangi metodlarni qo‘llashda etik me’yorlarga amal qilish zarur. Masalan, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning huquqlarini hurmat qilish muhim hisoblanadi [11].

Shuningdek, o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati uning stresslarga chidamliligini ham belgilaydi. Pedagogik faoliyat yuqori darajada psixologik zo‘riqishni talab qiladi. Bunday sharoitda o‘qituvchining o‘zini boshqara bilishi, sabr-toqatli bo‘lishi, konflikt vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, o‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati – bu ko‘p komponentli tizim bo‘lib, u axloqiy, kommunikativ, kasbiy va shaxsiy jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu madaniyatning yuqori darajada shakllanishi ta’lim jarayonining

samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi hamda jamiyatda sog‘lom ma‘naviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- O‘qituvchining kasbiy etikadagi madaniyati ta‘lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi, bu esa yuksak natijalarni ta‘minlaydi ;
- Pedagogik etika o‘qituvchi faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib, u axloqiy me‘yorlar asosida shakllanadi;
- Kommunikativ va shaxsiy madaniyat o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyatini ta‘minlaydi va shaxsiy karerasini qurishda o‘z aksini topadi :
- Hozirgi zamonaviy rivojlanayotgan davrda ta‘lim sharoitlarida o‘qituvchidan yuqori darajadagi etik va kasbiy madaniyat talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. “Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent, 2008. – 45–47-betlar.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan, 2015. – 112–115-betlar.
3. Ismoilov R. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2017. – 78–80-betlar.
4. Qodirov B. Pedagogik kommunikatsiya. – Toshkent, 2016. – 56–59-betlar.
5. Xoliqov A. Kasbiy kompetensiya. – Toshkent, 2019. – 90–93-betlar.
6. Yo‘ldoshev J. Pedagogik madaniyat. – Toshkent, 2018. – 34–37-betlar.
7. Sodiqov S. Ta‘lim sifati va pedagog shaxsi. – Toshkent, 2020. – 101–105-betlar.
8. Nazarov T. Pedagogik etika. – Toshkent, 2014. – 66–69-betlar.
9. Abduqodirov A. Nutq madaniyati. – Toshkent, 2016. – 120–123-betlar.
10. Xasanov M. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent, 2017. – 88–92-betlar.
11. Raximov D. Innovatsion pedagogika. – Toshkent, 2021. – 140–145-betlar.
12. Usmonov K. Pedagogik konfliktologiya. – Toshkent, 2019. – 72–75-betlar.